

Epäsuoran kertomatavan historiaa

M. AIRILA julkaisi v. 1933 liki 60-sivuisen tutkimuksen »Viron kielen oratio obliquasta». Siihen oli koottu runsaasti esimerkkivirkkeitä eri murteista ja vähin vanhasta kirjakielenäkin, mutta »Kokkuvõtteks on kõnealusest uurimusest vähe hädä öelda», oli JULIUS MÄGISTEN ehkä kohtuut-

toman ankara yhteenveto perinpohjaisen tarkastelun jälkeen (Eesti Keel 1933 s. 61). Mägiste toivoi kysymyksen tulemistä uuden tieteellisen selvityksen alaiseksi. Hän oli jo arvostelusaan antanut viitteitä oikean tien löytämiseksi ja julkaisi myöhemmin pienen tutkielman tältä alalta (Eesti

nn. *da*-infinitiivi kaudse kõneviisi selgituseks, Tulimuld 1952, 357 — 361). Myös W. GRÜNTAL oli väitöskirjassaan »Itämerensuomalaisten kielten yksikön nominatiivi objektiin edustajana aktiivin yhteydessä» (1941) käsitellyt tätäkin kysymystä, tosin varsin heikoin tuloksin.

Nyt on prof. OSMO IKOLA tarttunut kysymykseen sen koko laajuudessa, vetäen entistä tarkemmin mukaan myös liivin kielen. Sysäyksen lienevät antaneet erinäiset kohdat hänen väitöskirjastaan »Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa» (I, Turku 1949) sekä sen jatkosta (II, 1950). Tuloksena on juuri ilmestynyt tutkimus *Viron ja liivin modus obliquukseen historiaa* (Suomi 106:4). Laajuudessaan se (64-sivuisena) ei juuri ylitä Airilan tutkimusta, mutta esimerkkivirkkeitä on lisätty ja tuloksia tarkistettu sekä uusittu.

Viron epäsuora kerronta on suomeen verraten erikoinen ja mukava.¹ Yleinen ja kirjavirostakin tuttu on tyyppi *Isa tulevat koju* 'isän sanotaan, kerrotaan tulevan kotiin, isä kuuluu tulevan kotiin, isä muka tulee kotiin'. Se on ilmeisesti irronnut ns. partiippijärjestelmästä, vrt. *Nägin* (kuulin jne.) *isa tulevat*, suomen *Näin isän tulevan*. Alkuaankin *Näin isän* (ja ikäänkuin attribuuttina) *tulevan*. Mutta *Näky* (tai *nähdään*) *isä tuleva*, *Nähdään isää tulevata* — ja juuri partitiivinen objekti on yleistynyt virossa (*Näin isa tulevat*, *Isa näikse tulevat*, *Isa öeldakse tulevat* jne.), kun taas yleistys suomessa (murteittain tosin virossakin) on tapahtunut *n*-akkusatiivin hyväksi. Ero ei kummastuta muistettaessa vi-

ron partitiiviobjektin yleisyys erikoisesti tällaisten verbien (*verba sentienti et declarandi*) yhteydessä. Mutta tämä epävarmaa tuntemista, näkymistä, kuulemista, sanomista jne. ilmaiseva predikaatti on — erikoisesti ellipsejä suosivassa virossa — helposti luiskahtanut pois, ja niin tuo epäilyksen modus, »kahtlev kõneviis», on ollut valmis: *Isa tulevat koju*.

Ei Ikolakaan suorastaan vastusta tätä (allekirjoittaneen jo 1913 — Kod. dial. 144 — esittämää ja myöhemmin uusimaa sekä mm. Mägisten hyväksymää) selitystapaa, mutta hänellä on rinnalla toinen, jolle hän tahtoo löytää tukea suomen murteista: *Sanovat, että tohtorin olevan Helsingissä. Sano, että Jyväskylässä tuoneen. Ehtoolla lupas Poukka, että meille tehdä tilit, jne.* (Ikola 41,42, lähdeviittauksineen). Tällaisissahan *että* on ilmeisesti tartuntaa, ne ovat (kuten tekijäkin myöntää) kontaminaatiiovirkkeitä, mutta niihin verrataan vielä viron virkkeitä *Sai kuulda, et sääl üks mees elavat* jne. Täysin turha vertailu, sillä tottahan *elavat* (= muka asuu, kuuluu asuvan) on ollut ja on yhtä paikallan niin sivu- kuin päälauseessakin. Tällaisista (myös suomen murteiden) epäilyä ilmaisevista *s i v u l a u s e i s t a* olisi muka tuo *elavat* jne. tarttunut päälauseisiinkin? Ja tämä »uusi selitys» on tekijän mielestä »vähintään» yhtä todennäköinen kuin edellä mainittu ellipsiselitys.

Toinen tyyppi, myös kirjakielessä yleinen, on *Isa tulla* (= *tulevat*) *koju*. Olen tullut sanoneeksi (Lauseliikmed eesti keeles 24), että *o s a k s i* on selitys löydettävissä vielä murteittain tavattavasta potentiaalista, joka mää-

¹ Tekijältä lienee jäänyt huomaamatta allekirjoittaneen »Soome keele õpiraamat» (Tallinna 1922, 140 suurikokoista sivua), jossa oratio obliquan näppäryys suomeen verraten on osoitettu. Tässä yhteydessä myös muistuttaisin, että ei pitäisi siteerattaessa käyttää liivin sanakirjani johdatusta, koska siitä on runsaasti täydennetty eripainos Hauptzüge der livischen Laut- und Formengeschichte (1947).

räasemissa on joutunut infinitiivin kaltaiseksi (*olla* < *olle* < **olnek* yms.). Tällainen selitys ei tosin ole minuaakaan tyydyttänyt, vaikka en ole sitä pitänyt erinäisissä tapauksissa mahdollomana (Grünthal piti sitä läpeensä varmana). Ei selitystä kaada kokonaan se tosiasia, että preesensin tunnus puuttuu (ei **ollab*), sillä kielto-*muodot* (ei *olla* < *ollak*) ovat niinkään yleisiä. Mutta sen jälkeen kun Mägiste oli yllä mainitussa tutkielmasaan osoittanut laajoin vertailuin I infinitiivin kuuluneen tällaisiin lauseenvastikkeihin, kuten on kuulunut muitakin inf.-muotoja, pääsi kysymys uuteen valoon. Osmo Ikola täydentää Mägisten esitystä arvokkain lisin. Kaiken lopuksi ei kuitenkaan nimenomaan viron kohdalta ole esitetty lauseenvastikkeen tyyppiä *Isa näib *tulla* (= näkyy tulevan), josta epäilyksen modus (*Isa tulla* = kuuluu näkyy tulevan, muka tulee) olisi voinut lohjeta (niinkuin III infinitiivin kohdalta: *Isa näib tulema* ja siitä *Isa tulema* [jollei < *peab tulema*], murteittain = *tulevat* ~ *tulla*). Minulla on ollut ja on edelleen käsitys, että tuo *Isa tulla* saattaa sekoin olla ellipsi. Erikoisesti yksitavuinen ja helposti katoava painoton *võib* on otettava huomioon: *Isa võib tulla* (voi tulla, ehkä tulee) > *Isa tulla*. Sen painottomuudestaan on syntynyt miltei uusi partikkeli *võibolla* (=ehkä). Vrt. kieltosanaa *pole* < *epi olek*.

II partisiipin *-nud* (tai sen murteelliset vastineet). Suomessahan *pluskva* *perfekti* voi ilmaista ns. salaisen oratio obliquan (*oli sanonut* = kuului sanoneen), mutta samanlaisesta *perfektistä* en ole nähnyt ainuttakaan varmaa esimerkkiä, niin paljon kuin niitä varmoina on esitettykin, myös sukukielistä (Ikola, TMK II, §§ 105, 150).

Sitten on venäläiset tulleet yms. esitetään kertojan kannalta varmana asiana, ikäänkuin hänen vastuullaan. Viron puolella samoin (*nad on tulnud* 'he ovat tulleet', ei suinkaan = 'he kuuluvat tulleen', silloin olisi *nad tulnud*, *nad tulnuvad*, ja silloinkin on merkitys koetettava ratkaista vain *in casu*, siinä määrin yleistä on apuverbin poisjättäminen juoksevassa puheessa. Liivistä Ikola löytää (§ 25) viritanaan tällaista perfektiä (*ta tund metsäst aina jüst* 'hän on tullut metsästä heinästä', yms.), mutta *um* 'on' verbin puuttuminen ei merkitse mitään, se pannaan tai ollaan pane-matta mukaan aivan samanlaisissa asemissa merkityksen muuttumatta. Vaikka olen kääntänyt kielennäytteissä esim. juuri mainitun lauseen 'ta tulnud metsast heina tegemast' (ULS 55), se ei merkitse muuta kuin että olen pyrkinyt sananmukaiseen käännökseen. Liivissä käytetään *perfektiä* saduissa ja kertomuksissa miltei yleensä vain menneen ajan ollessa kysymyksessä, mutta jos halutaan tuoda ilmi epäily todeneräisyydestä, ei sanota *ta tund* ~ *ta'm tund*, *ta um tund*, *ta andon* ~ *ta um andon*, vaan *ta tulli* 'hän kuuluu tulleen' (»hän tulija»), *ta volli tund* 'hän kuului tulleen'. Liivin perfektin käyttöä ei Ikola (saati Airila) liene oikein tajunnut.

Kysymys on tärkeä myös viron kohdalta. Onko tuo *ta tulnud*, jonka siis voimme kääntää ja usein on käännettäväkin 'hän kuului tulleen', syntynyt vain apuverbin (*on* tai *oli*) poisjättämisestä, niinkuin Airila ja Ikola ja sitä ennen monet muut ovat väittäneet (ks. Ikola s. 57, 58)? Puolestani olen arvellut (ja niin Mägistekin), että on sanottu *ta olla t. olevat tulnud* — kuten voidaan sanoa edelleenkin —, mutta *elliptisesti ta tulnud*. Ikolan pääväite

on (s. 55), että »suhteellisesti painokas» ja funktioltaan niin tärkeä sana ei olisi kernaasti jäänyt pois. Ei varsinkaan olla ole ollut painokas, päinvastoin lausepaino on tavallimminkin siirtynyt pääverbille tai kauemmas (*ta olla tulnud k o j u*), ja kadon jälkeen on funktiota jäänyt pitämään yllä pelkkä *tulnud*; ei siinä sen suurempia menetyksiä ole havaittavissa.

Mielenkiintoisin piirre on vielä jäljellä, tuo liivin *tul'i* 'tulija', *āndaji* 'anta- (äänteellisesti 'tulijainen, antajainen') yms., siis tekijännimi, nomen *agentis*, jota ihmeellisellä tavalla käytetään epäilyksen moduksena: 'tullee, antanee, kuuluu tulevan, antavan' jne. Mutta tämä tekijännimi vaihtelee samanarvoisena partisiipin kanssa: *i'mmiji lāpš* = *i'mbə lāpš* 'imevä lapsi', siis kuten virossa (ja ikivanhana kauempanakin) *imeja* ~ *laps* ~ *imev laps*, *hauduja kana* ~ *haudw kana*, *nutja neiu* ~ *nuttev neiu* jne. Kun kaikki myöntävät, että alkuaan on sanottu esim. *Nāin* (*tunsin* jne.) *lapsen imevān*, *Nākyy lapsi imevā*, niin olisihan miltei odotettavissa, että rinnalla oli myös *Nāin lapsen imejān* (*imejān lapsen*), *Nākyy lapsi imejā* jne. Sjögren-Wiedemannin aikana oli liivissä vielä häviävä partisiippikonstruktio *ma iz nā vērbidi tu'llē* 'en nähnyt vieraita tulevan' (Liv. Gramm. s. 271, transskriptio tässä muutettu), mutta kuka tietää, mitä muuta on joskus ollut? Siis elliptinen *Ta i'mmiji* kuten vir. *Ta imevat*. Tätä minun käsitystäni Ikola pitää (s. 49) hatarapohjaisena (s. 48). Hän uskoo konstruktion suorastaan lainaksi lätistä, kuten jo Sjögren-Wiedemann (Liv. Gr. s. 143). Aikoinani tutkin tarkoin Endzelinin tunnettua kielioppia pää-

semättä selvyyteen, kummanne päin lainaus on tapahtunut, mutta parempi asiantuntija, slavisti — nyttemmin Tukholman korkeakoulun professori — P. ARUMAA on lausunut (Eesti Keel 1936, s. 134), että »see partitsiibile peaaegu võrdne nomen *agentis* on oma süntaktilise arengu võlgu läänemere-soome keelte mõjule, kus *ja-lõpulise nomen agentis*'e tarvittamine partitsiibi funktsioonis on pärit juba algsoomest» (ja viittaus Ojansuun tutkimukseen Mikael Agricolan kielestä, s. 141¹). Siis lainaa lättiin eikä lätistä. Vironkin puolella Pärnumaan eteläkolkassa, jo kuolleen Salatsin liivinmurteen läheisyydessä, sanotaan: *vennad oleja mõlemad joonu* 'veljet kuuluvat molemmat juoneen' ja muita samanlaisia liivin kaltaisia *-ja*-muotoja, joita Airila ihmeellisesti — nähtävästi Salatsin liivin unohtaen — pitää *K u u r i n m a a n* nykyliivistä lainattuina, mutta Ikola (s. 50) puolestaan — yhtä ihmeellisesti — jättää lainaus-suuntakysymyksen avoimeksi, kun näet Salatsin liiviläismurteesta tätä tyyppiä ei ole viety kirjoihin ja kun hän ei myöntäisi Mägisten arvelua (Tulimuld 1952, s. 134) tyyppin korkeasta iästä oikeaksi. Eihän Salatsin murteesta ennätetty saada talteen muuta kuin rippeitä, jotka joka tapauksessa osoittavat, miten läheinen on ollut kosketus Viron naapureihin. En hyväksy tapaa, että hypätään vierasta vaikutusta etsimään, ennen kuin omasta kielikunnasta aukeavat selitysmahdollisuudet on tyhjenetty.

Osmo Ikolan tutkimus ei ole ollut uuden alan raivaamista, ja sen ai-neksetkin ovat yleensä kirjallisuudesta ennestään tunnettuja. Se on

¹ Ojansuu osoittaa paitsi Agricolan kielestä myös murteista ja sukukielistä ottamillaan esimerkeillä *-va-* ja *-ja*-muotojen rinnakkaisuuden.

kuitenkin Airilan tutkimusta huomattavasti korkeammalla tasolla ja on vahvistunut entistä käsitystäni tämän nuoren tunnollisen tutkijamme lahjakkuudesta, kaikista erimielisyyksistä huolimatta. Jokaisen on pyritävä etsimään totuutta oman näke-

myksensä ja omien kokemuksiensa valossa. Ei kukaan oikea tutkija voi olla varma erehtymättömyydestään, mutta lohdutuksena on, että vastaisuudessa nykyistä parempi tutkijapolvi kykenee seulomaan saavutustemme jyvät akanoista.

LAURI KETTUNEN